

УДК 342-7+343.4

Тунтула Александра Сергеевна –

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу
юридичного факультету
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Aleksandra S. Tuntula –

candidate of juridical sciences, associate professor,
assistant professor of civil and criminal law and procedure department of
of Law Faculty,
Black Sea National University named after Petro Mohyla
(10 68 Desantnikov Street, Nikolayev, Ukraine, 54003)

Кузьміна Ганна Геннадіївна –

магістр 2 року навчання зі спеціальності 081 Право
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Hanna H. Kuzmina –

2nd year Master's student at specialty 081 Law,
Petro Mohyla Black Sea National University
(10 68 Desantnikov Street, Mykolaiv, Ukraine, 54003)

Незаконна торгівля людьми та інші незаконні угоди щодо людини у контексті новітньої доктрини правового статусу соціосуб'єктів

Розглянуто найпоширеніші види та форми торгівлі людьми та інших незаконних угод щодо людини. Окреслено особливості кожного із видів і форм торгівлі людьми. Запропоновано редакції статей Конституційного кодексу України з викладу положень нової доктрини правового статусу соціосуб'єктів. Розкрито сутність і розмежування насильства та прямого і делегованого державного примусу у протидії позанормативній і віктимній поведінці особи.

Ключові слова: види і форми торгівлі людьми, правовий статус соціосуб'єктів, насильство у сім'ї, колективі і державі, прямий і делегований державний примус, позанормативна і віктимна поведінка особи.

Рассмотрены наиболее распространенные виды и формы торговли людьми и иных незаконных сделок в отношении человека. Определены особенности каждого из видов и форм торговли людьми. Предложено редакции статей Конституционного кодекса Украины с изложения положений новой доктрины правового статуса социосубъектов. Раскрыта сущность и разграничение насилия и прямого и делегированного государственного принуждения в противодействии вненормативному и виктимному поведению человека.

Ключевые слова: виды и формы торговли людьми, правовой статус социосубъектов, насилие в семье, коллективе и государстве, прямое и делегированное государственное принуждение, вненормативное и виктимное поведение человека.

O.S. Tuntula, H.H. Kuzmina Human Trafficking and Other Illegal Agreements Regarding the Human Being in the Context of a New Doctrine Dealing with Legal Status of Social Subjects

The most popular types and forms of human trafficking and other agreements regarding the human being have been dealt with. Peculiarities of each type and form of human trafficking. To counteract other illegal agreements on human beings significance of a new doctrine dealing with legal status of social subjects has been shown. Importance of a new doctrine regarding the essence and differences between domestic violence, violence

in group and the state and direct and delegated to the family and group state compulsion in terms of counteraction to not normative and victim behavior of certain persons has been addressed. In this context versions of articles on various aspects of a new doctrine dealing with various types of social subjects to the progressive Constitutional Code of Ukraine have been proposed. The essence of various social subjects and each basic category of their legal status has been addressed. Sequence of the exercise of competitive legal status by various types of social subjects has been defined. The version of the state's basic constitutional obligation regarding perception of natural legal status of various types of social subjects, recognition and ensuring of its exercise and the fullest restoration after its violation has been proposed. The main provisions on a new doctrine dealing with internal and external balance of social subjects' legal status have been dealt with. Deterioration and improvement of the legal status of various types of social subjects as well as the first stage of an absolute and the second stage of a relative inadmissibility of deterioration in their legal status have been presented. An exhaustive list of general legal circumstances which exclude antisocial activities has been proposed. The essence and differences between violence and delegated state compulsion in counteraction to not normative and victim behavior have been shown. Solution to the issue regarding counteraction to not normative behavior of certain students through their expulsion from comprehensive school and when this person obtains a mandatory working non-qualified, comprehensive and potential school educational competence depending on the reason of not normative behavior at specialized school educational establishments with parallel treatment and/or application of intense governmental compulsion which will create proper conditions for obtaining mandatory constitutional educational school competences by other students of a comprehensive school has been proposed.

Keywords: *types and forms of human trafficking, legal status of social subjects, domestic violence, violence in group and state, direct and delegated governmental compulsion, not normative and victim human behavior.*

Постановка проблеми. Необхідність становлення України у контексті вимог ст. 1 Основного Закону як правової держави [12], сповідання високих ідеалів справедливості і верховенства права, інтеграція до європейської спільноти вимагають подальших кардинальних підходів щодо реформування головного обов'язку держави в базисний конституційний обов'язок держави та її органів з пізнання природного правового статусу фізичних осіб та всіх інших різновидів соціосуб'єктів, визнання та забезпечення його реалізації та оперативного й іншого найбільш повного відновлення. У той же час спостерігається тенденція до зростання фактів порушення правового статусу фізичних осіб не лише на національному, а й на міжнародному рівні, що надалі зазнає все більшого розвитку. Одним із брутальних порушень правового статусу фізичних осіб, життя та здоров'я яких, їхня честь і гідність, недоторканність і безпека визнані ч. 1 ст. 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю в українській державі [12] є прояви торгівлі людьми або інші незаконні угоди щодо людини. Торгівля людьми або інші незаконні угоди щодо людини відноситься до найбільш небезпечних кримінальних проявів сучасності. В умовах глобалізації суспільних процесів торгівля

людьми або інші незаконні угоди щодо людини стали одним з вагомих чинників дестабілізації в багатьох регіонах світу. Існує така загроза і для України. Шкода, яка завдається такими кримінальними діяннями, полягає не лише в брутальному порушенні цитованих та інших вимог українського Основного закону, а й у тому, що такі факти підривають авторитет державної влади та антиделіктних органів, які стоять на передньому фронті протидії такого роду та інших кримінальним правопорушенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню видів та форм торгівлі людьми або інших незаконних угод щодо людини свої дослідження присвячували багато авторів: Н. Анішук [1], Н. І. Бровко [2], С. Гайдук [4], М. Григорів [5], К. Б. Левченко [15], Л. Г. Ковальчук [15], Д. Тимошенко [19], Кох Хонжу [20] та ін.

Невирішені раніше проблеми. Вказані публікації вирішують різні питання протидії торгівлі людьми та вчинення інших незаконних дій щодо людини. Разом із тим, багато проблемних питань залишаються дискусійними й вирішуються суперечливо. Про важливість тлумачення кримінально-правових норм та дослідження вказаної проблематики свідчить і необхідність подальшого удосконалення

чинного законодавства, обґрунтованої і чіткої кваліфікації даного виду кримінальних правопорушень.

Основною ж невирішеною проблемою є розгляд вказаних питань на надто архаїчному та необґрунтованому традиційному розумінні правового статусу різних видів соціосуб'єктів, яке зводиться лише до так званого захисту прав людини, коли за межами даного підходу знаходяться інші різновиди соціосуб'єктів як носії свого правового статусу, сутність та різновиди базисних категорій правового статусу соціосуб'єктів та дуже багато інших розроблених О. А. Кириченком, Ю. О. Ланцедовою та О. С. Тунтулою положень новітньої доктрини правового статусу соціосуб'єктів [8, с. 20-34].

Метою даної роботи є проведення аналізу юридичного визначення цілей, видів та форм торгівлі людьми або інших незаконних угод щодо людини на національному та міжнародному рівні, аналіз статистичних даних міжнародних організацій щодо виявлених кримінальних правопорушень у контексті положень вказаної новітньої доктрини правового статусу соціосуб'єктів.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні торгівля людьми або інші незаконні угоди щодо людини має різноманітні форми прояву, виходячи за межі розуміння винятково як торгівлі жінками з метою сексуальної експлуатації.

Відповідно до міжнародного й українського законодавства можна виділити наступні цілі торгівлі людьми або інших незаконних угод щодо людини: сексуальна експлуатація; використання в порнобізнесі; втягнення у злочинну діяльність чи боргову кабалу; усиновлення (удочеріння) у комерційних цілях; використання в збройних конфліктах; експлуатація праці; вилучення чи трансплантація органів, тканин для насильницького донорства.

Сексуальна експлуатація – це вид експлуатації праці людини в сфері проституції чи суміжних сферах. За останні десятиріччя індустрія секс-бізнесу різко виросла. Вона містить в собі сексуальну експлуатацію людей, в основному жінок і дівчат, у тому числі діяльність, пов'язану з проституцією, порнографією, секс-туризмом і наданням інших комерційних сексуальних послуг.

У Гаазькій Міністерській Декларації по попередженню і боротьбі з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації, торгівля жінками визначається як «будь-які дії, спрямовані на легальний чи нелегальний ввіз, провіз, чи вивіз з території країни жінок з метою сексуальної експлуатації, з використанням примуса, зокрема насильства, погроз, зловживання службовим становищем, чи іншого тиску, унаслідок якого особа не має ніякого вибору, як тільки підкоритися цьому тиску чи протиправним діям» [3].

Відповідно до Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, сексуальна експлуатація означає:

- у випадку повнолітньої особи – примусова проституція, сексуальний підневільний стан чи участь у виробництві порнографічних матеріалів, на які ця особа не дала своєї добровільної й усвідомленої згоди;

- у випадку дитини – проституцію, сексуальний підневільний стан чи участь у виробництві порнографічних матеріалів [18].

Це визначення містить у собі і використання особи в порнобізнесі, під яким розуміють економічну діяльність, спрямовану на одержання прибутку від виготовлення і збуту предметів порнографічного характеру, тобто таких, котрі цинічно, грубо, натуралістично чи протиприродно відображають статеві відносини людей. Використання жінки в порнобізнесі означає використання її при зйомках порнофільмів, виготовленні порнографічних видань, зображень тощо.

Торгівля жінками для цілей сексуальної експлуатації є тіншовим ринком з багатомільйонним доларовим оборотом. Жінки продаються в кожному з регіонів світу, з використанням методів, що стали новими формами рабства. Відповідно до оцінок ООН, чверть з 4 млн. проданих людей щорічно використовуються в секс-індустрії. Обсяг світової торгівлі жінками, як товаром для секс-індустрії, оцінюється від семи до дванадцяти мільярдів доларів США на рік. Умови «праці» жінок – жертв торговців людьми в секс-індустрії найчастіше є жахаючими. Жертви торговців людьми перетерплюють страшні фізичні і моральні знущання, їх піддають катуванням, морять голодом, тримають під замком, загрожують смертю і побоями. Жінки і діти, що

потрапили в мережі секс-індустрії, постійно ризикують заразитися смертельними захворюваннями, у тому числі СНІДом. Часто їх змушують працювати, незважаючи на хвороби. Інакше кажучи, багато хто з них працює і в стані вагітності, і страждаючи захворюваннями, що передаються статевим шляхом. По суті стрімке зростання захворюванням СНІДом тільки сприяє розширенню секс-торгівлі, – сутенери почали вербувати хлопчиків і дівчаток усе більш молодшого віку, щоб продавати їх клієнтам як «чистих» [1]. Медична допомога при цьому або взагалі відсутня, або надається такими ж жертвами, що тільки збільшує ризик тяжких захворювань, і багато дітей, народжені підневільними жертвами, самі згодом стають об'єктами купівлі-продажу, як правило, через фіктивне усиновлення, потрапляючи в те ж порочне коло. Деякі молоді жінки закінчують життя самогубством, або ж їх убивають самі торговці як попередження конкуруючим торговцям і сутенерам і на кару за відмовлення займатися проституцією.

Важливо відзначити, що багато молодих жінок знають, що будуть працювати в секс-індустрії, але виявляються обманутими щодо характеру чи умов роботи, але все-таки більшість – 75 % жінок не очікує сексуальної експлуатації і насильства. Після того як жінка прибула в країну призначення, торговець чи сутенер повідомляють їй, що вона не буде працювати офіціанткою, чи нянькою або ким-небудь ще, ким їй пропонували, а буде працювати в проституції. Методи, які використовуються для контролю над жінками після прибуття в країну призначення включають: конфіскацію документів, насильство, погрози заподіяти шкоду членам родини і боргова кабала. Незнання мови, відсутність грошей і документів, страх перед поліцією й іншими представниками влади, недостатність інформації, статус нелегальної іммігрантки чи порушниця імміграційних норм, страх, сором і ізоляція підсилюють залежність жертви від своїх хазяїв.

На жаль, торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації і використання їх у порнобізнесі дуже часто затягує у свої тенета дітей і не випадково багато державних і громадських організацій, стосовно цього питання, відзначають, що діти мають потребу в особливому захисті й в особливому підході, і,

незважаючи на те, що сьогодні загально визнаним фактом є те, що жертвою торгівлі людьми може стати будь-яка людина, незалежно від статі і віку, усе-таки часто вживаються такі терміни, як «торгівля людьми, і особливо жінками і дітьми» або «торгівля жінками і дітьми», тобто визнається, що жінки і діти – більш уразливі і частіше, ніж чоловіки, стають жертвами даного виду злочину.

У Конвенції Міжнародної організації праці про заборону і негайні заходи для викорінювання найгірших форм дитячої праці говориться наступне: «Кожна держава, що ратифікує Конвенцію, негайно вживає ефективних заходів, що забезпечують у терміновому порядку заборону і викорінювання найгірших форм дитячої праці».

До «найгірших форм дитячої праці» Конвенція відносить:

- усі форми рабства чи практику, подібну з рабством, як, наприклад, продаж дітей і торгівля ними, боргова кабала, а також примусова чи обов'язкова праця, у тому числі примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;

- використання чи вербування дитини для заняття проституцією, для виробництва порнографічної продукції чи для порнографічних представлень;

- використання чи вербування дитини для заняття протиправною діяльністю, зокрема для виробництва і продажу наркотиків;

- роботу, що за своїм характером чи умовам, у яких вона виконується, може нанести шкоду здоров'ю, чи безпеці моральності дітей [10].

Часто піддаються сексуальній експлуатації діти, які працюють домашньою прислугою. Особливо це стосується дівчат, що працюють гувернантками у посольствах. Причому проблема складається не тільки в тому, що такі дівчата неповнолітні, не мають можливості вимагати компенсації збитку, але й у тім, що їх наймачі, як правило, мають дипломатичний статус і в такий спосіб не підлягають судовому переслідуванню.

Ще одна форма торгівлі дітьми в сфері секс-індустрії – використання дітей у порнографії. Сексуальна експлуатація дітей, залучення їх у порноіндустрію – це один з найстрашніших проявів сучасної торгівлі

людьми. В усьому світі правоохоронні органи, державні і громадські організації повинні застосовувати ще великі зусилля для боротьби з цим найстрашнішим і ганебним видом торгівлі людьми. Торговці, як правило, вибирають своїми жертвами молодих людей, що проживають у тих країнах чи районах, де соціально-економічне положення є складним, а імовірність життєвого успіху дуже обмежена. Методи вербування варіюються, але в них незмінно присутній примус чи обман.

Один з методів вербування – оголошення в газеті, що пропонують роботу за кордоном, що не потребує високої кваліфікації. Як правило, жінкам пропонують працювати медсестрами, перукарями, покоївками, хатніми робітницями, офіціантками чи моделями-танцівницями. Жінки вербуються також через соціальні заходи, такі як фотоконкурси, конкурси краси. За даними фахівців, работорговці приходять навіть на «дні кар'єри» у ВНЗ.

Інший метод вербування – «шлюбні агентства». Багато хто з цих агентств діють через Інтернет. Вербувальники використовують «шлюбні агентства» як засіб для пошуку жінок, які хочуть подорожувати чи емігрувати. На відміну від фірм, що займаються працевлаштуванням за кордоном, шлюбні агентства взагалі не повинні одержувати ніяких ліцензій і не можуть бути перевірені. І тому ніхто не може точно передбачити, яка доля чекає жінок, які скористалися послугами такого агентства.

Деякі торговці використовують справжні документи і візи для легального в'їзду жінок у країну призначення. Жінка може перевозитися сутенерами з країни до країни, використовуючи легальні туристичні візи. В інших випадках, жінки одержують фальшиві документи. Тоді жінка ще більш уразлива після приїзду в країну призначення, оскільки вона там знаходиться нелегально. Якщо поліція її знайде, її заарештують і депортують [2, с. 67].

За останніми міжнародними статистичними даними жінки, які потрапили до мереж секс індустрії, були вивезені обіцянкою працевлаштування – 34 %; обіцянкою шлюбу – 26 %; фальшивими шлюбними контрактами – 12 %; купівлею жінки у батьків – 7 %; фальшивим робочим контрактам – 3 %; купівлею

жінок у чоловіків – 2 %; викраденням – 4 % [6, с. 6].

Таким чином, існує безліч найрізноманітніших засобів і прийомів, використовуючи які торговці людьми заманюють людей у свої тенета, але необхідно підкреслити, що існування всіх цих засобів вивозу жертв торгівлі все-таки не є свідченням того, що вони існують тільки для цілей торгівлі людьми. Існує досить багато випадків щасливих шлюбів з іноземцями, і вдалого працевлаштування за кордоном. І про це також не можна забувати в пошуках ефективних шляхів протидії ганебному явищу торгівлі людьми.

Цілком очевидно, що проблема торгівлі людьми виходить далеко за межі секс-торгівлі. Майже половину з тих, кого щорічно переправляють як живий товар за рубіж, використовують як дешеву робочу силу і домашню прислугу.

Експлуатація праці – це присвоєння матеріальних результатів праці людини (прибутку) власником засобів виробництва. Торгівля людьми з метою експлуатації їхньої праці займає друге місце у світі після торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації і використання їх у порнобізнесі. Даний вид експлуатації людей, як і секс-експлуатація, тісно пов'язаний із втягуванням людей у боргову кабалу [5, с. 29]. От кілька прикладів, що підтверджують це.

У Бельгії відомі випадки, коли китайські працівники ввозяться в країну через злочинну мережу контрабандистів, які відбирають у них документи і змушують працювати в ресторанах та інших місцях без оплати, у рахунок покриття боргу чи з використанням інших методів примусу.

Набрав широкого розголосу випадок, що мав місце в Сполучених Штатах, де 70 тайських жінок, які працювали в майстерні по виготовленню одягу, утримувались у рабських умовах. Притягнуті обіцянкою високооплачуваної роботи, жінки прибували в країну за туристичними візами, їх цілодобово тримали під охороною і примушували до роботи по 16 годин на добу і практично без оплати [19, с. 38].

За повідомленнями деяких неурядових організацій Російської Федерації велика кількість чоловіків переправляються для

рабської праці за кордон агентствами по найму, що затягають їх туди обіцянками пристойної роботи. На жаль, даний вид торгівлі людьми дуже часто стосується і дітей. Так, наприклад, як повідомляється в Доповіді з питань про торгівлю дітьми і дитячою проституцією і дитячою порнографією, Нігерія перетворилася в транзитну країну, через яку діти переправляються в Габон. Дітям і їхнім батькам нерідко обіцяють кращі умови життя чи більш широкі можливості для існування в інших країнах, для того щоб спонукати їх залишити свої будинки. Потрапивши в Габон, діти виявляються рабами на плантаціях. Навіть якщо діти й можуть залишити плантації, на яких вони працюють, у них не вистачає, чи взагалі, немає грошей для того, щоб дістатись до дому. В останні роки імміграційна служба Нігерії розпочала спроби припинити цю форму торгівлі дітьми і провела кілька рейдів, спрямованих на боротьбу з такими торговцями. У результаті одного такого рейду в 1996 році було звільнено 86 дітей – рабів, а в ході іншого рейду в 1997 році були звільнені діти, вивезені з Нігерії, Того, Беніну і Гани. В іншому випадку, по тим же даним, приблизно 100 індійських дітей, деяким з яких 9 – 10 років, були вивезені в США для роботи на будівництвах і в ресторанах. Деякі з дітей були продані торговцям своїми власними батьками [20].

Організації, що борються з торгівлею людьми, усе частіше звертають увагу на наявність загальних рис у положенні осіб-жертв торгівлі з метою експлуатації в секс-бізнесі і тими, кому призначаються інші ролі. Як і жертви торгівлі з метою використання в секс-бізнесі, люди, яких вивозять для роботи в підпільних майстернях і для інших форм підневільної праці чи поневолення, піддаються серйозному обмеженню прав людини і жорсткій експлуатації, включаючи позбавлення волі, пересування, присвоєння заробітку, нестерпні умови праці і різноманітні форми психологічного, фізичного і сексуального насильства [15, с. 63].

Ще одна форма торгівлі людьми – залучення і використання їх у протиправній діяльності. Залучення в злочинну діяльність – це дії, пов'язані з безпосереднім фізичним чи психічним впливом на особу з метою примусу її взяти участь у будь-якому виді злочинної діяльності.

Так, німецька інформаційна програма «Klaukin der fur Koln» повідомила про групу контрабандистів, що завезла більше 100 румунських дітей, узятих від батьків, із сирітських притулків за ціною 500 – 1000 марок за кожного. Спочатку їх привезли в Польщу на навчання, а потім у Німеччину – працювати кишеньковими злодіями. Дітей гвалтували, били, різали бритвами, змушували їсти власні екскременти, якщо ті не хотіли працювати чи не виконували денної норми. Потім їх перепродавали іншим злочинним групам за ціною понад 20 000 марок за кожного [21, с. 67].

Втягування в боргову кабалу також є однією з найпоширеніших форм торгівлі людьми. Боргова кабала – це форма економічного рабства, тобто становище, яке виникає внаслідок застави боржником в забезпечення боргу своєї особистої праці чи праці залежної від нього особи, якщо належним чином виконувана робота не зараховується в погашення боргу чи якщо тривалість цієї роботи не обмежена і характер її не визначений [4, с. 53].

Купівля і продаж дітей під виглядом їхнього усиновлення чи незаконне усиновлення (удочеріння) у комерційних цілях – ще один вид торгівлі людьми і порушення прав людини. При усиновленні іноземних дітей відомо кілька прийомів, що дозволяють одержати дітей. Злочинні групи можуть заплатити акушеркам, щоб вони фіктивно зареєстрували народження дитини під прізвиськом визначеної жінки. Потім дитину викрадають з родини і передають фіктивно записаній матері, яка потім передає дитину для усиновлення. Можливий і інший варіант: відомі випадки, коли торговці людьми одержували дітей, підмішуючи наркотики та подаючи необізнаним матерям чисті бланки юридичних документів для підпису. Так, у червні 1999 року дві американські жінки і мексиканський адвокат були обвинувачені в участі в організації, що займалася незаконним усиновленням, і які контрабандним шляхом переправили через кордон 17 дітей з Мексики і продали їх в американські родини, одержавши 22 000 доларів США за кожну дитину.

У той же час найбільш ефективна, раціональна та якісна протидія торгівлі людьми та особливо іншим незаконним угодам щодо людей тісно пов'язана із проблемою уточнення сутності та розмежування насильства у сім'ї,

колективі та державі, з однієї сторони, та прямого чи делегованого сім'ї чи колективу державного примусу у частині протидії позанормативній та віктимній поведінці певних осіб, у тому числі й позанормативної поведінки окремих учнів у загальноосвітніх школах, з іншої сторони, що у свою чергу не може бути розглянуто у відриві від детального розкриття сутності та значимості положень розробленої О. А. Кириченком, Ю. О. Ланцедовою та О. С. Тунтулою **новітньої доктрини правового статусу різних видів соціосуб'єктів** [8, с. 20-34], та **новітньої доктрини сутності та розмежування насильства у сім'ї, колективі та державі, з однієї сторони, та прямого чи делегованого сім'ї чи колективу державного примусу у протидії позанормативній та віктимній поведінці певних осіб, з іншої сторони** [9, с. 3-9], коли першу з названих новітніх доктрин О. С. Тунтула вважає за доцільно представити у вигляді наступної системи редакцій низки статей перспективного Конституційного кодексу України та обґрунтування відповідних новітніх доктрин і концепцій правового статусу різних видів соціосуб'єктів:

I. Новітня концепція складу соціосуб'єктів, яку у порядку пояснення термінів перспективного Конституційного кодексу України доцільно представити таким чином:

«Соціосуб'єктами у контексті їхнього правового статусу є:

1. *Фізичні особи.*
2. *Юридичні особи.*

3. *Держава як сумативне утворення фізичних та юридичних осіб.*

4. *Міждержавні установи як сумативні утворення фізичних та юридичних осіб різних держав»* [8, с. 20].

II. Новітня доктрина сутності і переліку базисних складових категорій правового статусу соціосуб'єктів, у тому числі й молоді, що має бути подана у порядку пояснення термінів Конституційного кодексу України у такій редакції:

«Правовий статус соціосуб'єктів складається з наступних базисних категорій:

1. *Право, тобто можливість певного соціосуб'єкта скористатися конкретним позитивним результатом суспільного розвитку,*

коли негативний результат суспільного розвитку може стати такою можливістю лише за наявності Національної програми з повного викорінення цього негативного результату чи, при наймі, з максимально можливої мінімізації його рівня.

2. *Свобода, тобто за наявності акценту уваги на альтернативності і на безперешкодності вибору переліченими суб'єктами такої можливості.*

3. *Обов'язок, тобто необхідність виконати соціосуб'єктом певного припису, що підтримується державним примусом.*

4. *Інтерес, тобто можливість соціосуб'єкта використовувати в своїх цілях таке право, свободу чи обов'язок іншого соціосуб'єкта»* [8, с. 20-21].

Виходячи з викладеного, поняття «право» та «свобода» позначають одну і ту ж можливість скористатися певним позитивним результатом суспільного розвитку. Адже ж право у такому ж аспекті також є виключно альтернативним та безперешкодим у контексті його здійснення і у повній мірі може замінити поняття «свобода». Але поняття «свобода» як одна із базисних складових категорій правового статусу соціосуб'єктів вже надто розповсюджене як в доктринальному, так й в законодавчому значенні.

І тому краще залишити й дану додаткову базисну складову категорію правового статусу соціосуб'єкт, щоб застосовувати її лише тоді, коли акцент уваги на особливій альтернативності і на безперешкодності вибору соціосуб'єктами можливості скористатися певним позитивним результатом суспільного розвитку є доречним.

Часто в законодавстві, наприклад, у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України в контексті завдань антикримінального судочинства акцентовано увагу на захисті власне «законних інтересів учасників кримінального провадження» [14], що свідчить лише про професійну некомпетентність законодавців.

Адже ж правовий статус соціосуб'єктів завжди має бути легітимним і його мають утворювати лише законні права, свободи, обов'язки та інтереси, тобто такі, які передбачені певним правовим актом.

У даному аспекті можна казати й про природний правовий статус соціосуб'єктів, який ґрунтується на загально людських цінностях та

принципі справедливості та утворюють як передбачені правовими актами права, свободи, обов'язки та інтереси, так й не передбачені, але такі, що у повній мірі відповідають вказаним загально людським цінностям та принципу справедливості [8, с. 21].

Щоб всі базисні складові категорії природного правового статусу соціосуб'єктів були передбачені тим чи іншим правовим актом, відповідним чином уточнюється й базисний конституційний обов'язок держави, про що мова більш детально йде трохи далі. І якщо певне природне право, свобода, обов'язок чи інтерес того чи іншого соціосуб'єкта ще не передбачений конкретним правовим актом, то суд може прирівняти таке право, свободу, обов'язок чи інтерес цього соціосуб'єкта до законної базисної складової категорії правового статусу соціосуб'єкта і за наявності підстав притягнути таких суб'єктів владних повноважень, які не виконали вказаний базисний конституційний обов'язок держави і державних органів, до відповідної юридичної відповідальності, в залежності від того, які саме правовідносини були цим порушені і якого розміру негативні наслідки від цього наступили – суспільно небезпечні чи суспільно шкідливі [8, с. 22].

III. Новітня доктрина зовнішньої і внутрішньої збалансованості правового статусу соціосуб'єктів, яку в одній із статей Конституційного кодексу України більш правильно представити таким чином :

«Збалансованість правового статусу соціосуб'єктів проявляється в тому, що фізичні особи за правовим статусом рівні від народження, тобто мають рівний природний правовий статус.

Внутрішній баланс правового статусу соціосуб'єкта забезпечується тим, що певний обсяг його прав, свобод та інтересів повинен обумовлювати появу відповідного обсягу його обов'язків.

Зовнішній баланс правового статусу соціосуб'єктів проявляється у співвідношенні правового статусу одного соціосуб'єкта щодо правового статусу іншого соціосуб'єкта, що визначається віком і станом здоров'я особи, а також тим, який саме напрямок суспільної діяльності і з якими власне обсягом повноважень здійснюють ці соціосуб'єкти» [8, с. 22].

Дана доктрина лише частково і недостатньо компетентно викладена у низці статей Конституції України, коли згідно:

- ст. 21: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [12];

- ч. 1 ст. 24: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» [12];

- ч. 1 ст. 26: «Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України» [12].

Тобто, у викладених конституційних нормах стверджується, що всі люди мають рівний правовий статус, у тому й числі й соціальний захист, що є трохи не так.

По-перше, у такому аспекті варто говорити не про права людини, а значно ширше - про правовий статус соціосуб'єктів.

По-друге, вільне використання прав, свобод та інтересів певного соціосуб'єкта має бути збалансоване відповідними його обов'язками, принаймні, не порушувати цим самим правовий статус іншого соціосуб'єкта.

У такому аспекті доцільно згадати про раніше розроблену О. С. Тунтулою **новітню доктрину меж правомірної поведінки соціосуб'єкта**, згідно якої:

1. Межі відносної свободи правомірної поведінки соціосуб'єкта закінчуються там, де починається порушення передбаченого законодавством суб'єктивного права, свободи, інтересу чи обов'язку іншого соціосуб'єкта.

2. Межі абсолютної свободи правомірної поведінки соціосуб'єкта закінчуються там, де починається порушення соціально-обумовленого або природного права, свободи, інтересу чи обов'язку іншого соціосуб'єкта [7, с. 68].

По-третє, всі фізичні особи є рівними за правовим статусом від народження, тобто за їхнім природним правовим статусом, але не може бути рівним правовий статус, наприклад, фізичних осіб та юридичних осіб, з однієї сторони, та суб'єктів владних повноважень як представників держави та міждержавних

утворень, з іншої сторони. Різним є правовий статус й фізичних осіб та юридичних осіб, які займаються різними напрямками суспільної діяльності. Тому зміст зовнішнього балансу правового статусу соціосуб'єктів, тобто, співвідношення правового статусу різних соціосуб'єктів визначається тим, який саме напрямок суспільної діяльності та з якими власне повноваженнями здійснює той чи інший соціосуб'єкт [8, с. 20].

IV. Новітня доктрина антиделіктного обов'язку кожного громадянина попереджувати і припиняти правопорушення, яка має бути викладена в Конституційному кодексі України у такій редакції:

«Кожна особа зобов'язана попередити або припинити будь-яке правопорушення, в тому числі й кримінальне, якщо при цьому йому не може бути заподіяно істотну і більш шкоду, а посадова особа антиделіктних органів зобов'язана попереджати та/або припиняти такі правопорушення в будь-якій ситуації, за винятком очевидного досягнення цією метою лише ціною його життя.

При цьому кожне позанормативне діяння фізичної особи має бути поставлене залежно від причини перевищення позанормативності в умови такого підвищеного застосування державного примусу, яке дозволяє утримувати такого роду діяння, вихід якого за межі норми не обумовлений певним психічним чи іншим захворюванням особи, в межах норми в умовах немедичних установ спеціального типу (дитячі спеціальні установи, виправно-виховні чи виправно-трудова установи та ін.), а якщо позанормативність діяння обумовлена психічним або іншим захворюванням особи – в умовах медичних установ спеціального типу [8, с. 23-24].

Викладена редакція нової доктрини обов'язку кожного громадянина попереджувати і припиняти правопорушення ґрунтується на тому, що чинна редакція злочинної недбалості, згідно ч. 3 ст. 25 КК України, коли особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити [13], не відповідає доктрині загальнолюдських цінностей.

Дана доктрина, як вбачається, має зобов'язати будь-яку людину, яка фізично може

попередити та/або припинити будь-яке правопорушення, а тим більше кримінальне, особливо, - тяжкий або особливо тяжкий, не робить цього в силу того, що такий обов'язок передбачений лише для посадових осіб антиделіктних органів. Звичайно ж, можливість заподіяння такій особі в процесі попередження та/або припинення тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення істотної і більшої шкоди, а посадовій особі - цілком очевидного настання його смерті, повинні розглядатися як обставини, що звільняють від будь-якої юридичної відповідальності.

Адже зобов'язувати посадову особу і очевидною ціною свого життя здійснювати попередження та/або припинення тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення не може бути визнане таким, що відповідає загальнолюдським цінностям. Навіщо таку посадову особу, для підготовки якої для цієї діяльності, крім усього іншого, витрачені чималий час і державні кошти, з усією очевидністю зобов'язувати вчиняти діяння, що можуть не досягти бажаної мети, а лише збільшити кількість загиблих та осиротілих дітей?

При цьому достатньо поширені позанормативні діяння певних фізичних осіб не повинні в порушення вимог ч. 2 ст. 3 Конституції України [12] порушувати легальний правовий статус інших фізичних осіб із забезпечення їхнього унормованого навчального процесу із набуття необхідних компетентностей або трудової чи іншої суспільної діяльності із досягнення інших позитивних результатів суспільного розвитку. Тому всі фізичні особи, діяння яких виходять за межі нормативності, мають бути поставлені залежно від причини виходу їхніх діянь за межі норми в такі умови, які б забезпечували знаходження їхніх діянь в межах норми із проходженням їх навчання або трудової чи іншої суспільної діяльності в межах немедичних установ спеціального типу (дитячі спеціальні установи, виправно-виховні чи виправно-трудова установи та ін.) або медичних установ спеціального типу [8, с. 24-25].

V. Новітня доктрина меж правомірності реалізації конкурентного правового статусу різних соціосуб'єктів, яку доцільно викласти у Конституційному кодексі України у такій спосіб :

«Межі правомірності реалізації правового статусу певного соціосуб'єкта закінчується там, де починається порушення будь-якої складової правового статусу іншого соціосуб'єкта, коли правотворчі державні органи зобов'язані уникати і викоринювати конкуренцію правових статусів різних соціосуб'єктів, а там де, це неможливе, допускати лише короточасну конкуренцію їх правових статусів, в якій має поступатися той соціосуб'єкт, який, виходячи із загальнолюдських цінностей і принципу справедливості, має нижчий рівень мотивації до такої реалізації, а за однаковості таких рівнів – той соціосуб'єкт, реалізація правового статусу якого в умовах конкуренції розпочинається чи має розпочатися пізніше і у силу цього фактично перетворить цю реалізацію у неправомірне діяння з порушення відповідної складової правового статусу того соціосуб'єкта, який її вже реалізує в умовах такої конкуренції» [8, с. 25].

VI. Новітня доктрина алогічності використання прав, свобод, обов'язків та/чи інтересів одного соціосуб'єкта за рахунок відповідного порушення правового статусу іншого соціосуб'єкта, яку в Конституційному кодексі України більш правильно викласти у такій редакції :

«Є правопорушенням використання прав, свобод, обов'язків та/чи інтересів одного соціосуб'єкта за рахунок правового статусу іншого соціосуб'єкта, за винятком випадків, що передбачені і належним чином компенсаційне врегульовані законом» [8, с. 25].

У ст. 23 Конституції України дана концепція представлена таким чином : «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» [12], а у ч. 3 ст. 17 Конституції Російської Федерації - більш чіткіше з наголосом на тому, що здійснення прав та свобод людини і громадянина не повинно порушувати права та свободи інших осіб [11].

У той же час, законом можуть передбачатися випадки використання правового статусу одного соціосуб'єкта за рахунок іншого, наприклад, при вилученні земельних ділянок чи майна соціосуб'єкта у разі суспільної

необхідності та ін., що повинно передбачати максимально можливу компенсацію потерпілому соціосуб'єкту [8, с. 26].

VII. Новітня доктрина базисного конституційного обов'язку держави та державних органів, яка порядку удосконалення змісту ч. 2 ст. 3 Конституції України, де у цій частині вказано наступне «Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [12], має бути викладена у Конституційному кодексі України у такій редакції:

«Базисний обов'язок держави та основну спрямованість діяльності державних органів складають:

1. Пізнання природного (заснованого на загальнолюдських цінностях і принципі справедливості) правового статусу (прав, свобод, обов'язків, інтересів) соціосуб'єктів (фізичних чи юридичних осіб або держави чи міждержавного утворення).

2. Правове визнання цього правового статусу соціосуб'єктів (перетворення природних прав, свобод, обов'язків та інтересів соціосуб'єктів в суб'єктивний правовий статус фізичних, юридичних осіб, держави, міждержавного утворення).

3. Забезпечення реалізації названого правового статусу зазначених соціосуб'єктів.

4. У разі порушення даного правового статусу соціосуб'єкта найбільш повне відновлення його права, свободи, обов'язку або інтересу за допомогою:

4.1. Відшкодування фізичної, матеріальної та/чи первинної та вторинної моральної шкоди.

4.2. Іншого відновлення порушеного правового статусу соціосуб'єкта» [8, с. 26].

Стисло новітній базисний конституційний обов'язок держави можна викладати у монографічній та навчальній літературі таким чином:

«Базисний конституційний обов'язок держави та спрямованість діяльності державних органів складає пізнання, правове визнання і забезпечення правового статусу соціосуб'єктів та максимально повне його відновлення у разі порушення» [8, с. 26].

Доктринальне і законодавче забезпечення виконання цього базисного конституційного обов'язку держави та її державних органів

вказані автори покладають, в першу чергу, на таку новітню теорологічну юридичну науку, як «Політологія юриспруденції» та на таку теорологічну регулятивну юридичну науку, як «Теорологія державно-правового управління», а також на систему існуючих і перспективних галузевих регулятивних юридичних наук [8, с. 26-27].

При цьому доцільно пояснити, що моральну шкоду варто поділяти на такі різновиди:

1. Первинну моральну шкоду, яка є грошовим та іншим матеріальним виміром відповідного рівня тих страждань, які потерпілий зазнав у зв'язку із заподіянням шкоди його особистим немайновим благам, якими, згідно вимог ч. 1 ст. 270 «Види особистих немайнових прав» ЦК України, є право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність особистого і сімейного життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканність житла, право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості [22].

2. Вторинну моральну шкоду, яка є грошовим та іншим матеріальним виміром відповідного рівня тих страждань потерпілого, які він поніс у зв'язку заподіянням йому:

2.1. Фізичної шкоди, тобто тілесної болі, побоїв та/чи тілесних ушкоджень та/або психічних страждань та/чи розладів.

2.2. Та/або матеріальної (майнової) шкоди.

2.3. Первинної моральної шкоди.

Іншими словами кажучи, не можна соціосуб'єкту відшкодувати вторинну моральну шкоду, якщо йому не завдано фізичної та/чи матеріальної шкоди та/або первинної моральної шкоди. У такому випадку відсутні страждання фізичної особи та іншого соціосуб'єкта (які фактично завжди сумативно представляють відповідних фізичних осіб в складі, наприклад, юридичної особи чи держави або міждержавної установи) з приводу власне заподіяної йому фізичної та/чи матеріальної та/або первинної моральної шкоди.

І у разі заподіяння первинної моральної шкоди в наявності буде подвійне обчислення ступеня психічних страждань фізичної особи самостійно або в складі іншого соціосуб'єкта (юридичної особи, держави, міждержавної установи) з приводу заподіяної йому чи іншому соціосуб'єкту, в складі якого він перебуває, первинної моральної шкоди, і в частині вже додаткових страждань у вигляді вторинної моральної шкоди з приводу наявних страждань у вигляді первинної моральної шкоди [8, с. 27].

І звичайно ж відшкодування фізичної шкоди має також проявлятися у грошовій або в іншій матеріальній формі у вигляді тих витрат, які були понесені на лікування та інше (санаторне тощо) відновлення здоров'я або психічного стану фізичної особи, якій було завдано такої фізичної шкоди [8, с. 27].

VIII. Новітня доктрина сутності погіршення правового статусу соціосуб'єктів, що має бути відображене в одній із статей Конституційного кодексу України у такій редакції:

«Погіршенням правового статусу соціосуб'єктів є:

1. Звуження існуючого змісту та обсягу прав, свобод та/чи інтересів фізичних та/або юридичних осіб чи незбалансоване розширення змісту та обсягу їхніх обов'язків.

2. Розширення існуючого змісту та обсягу прав, свобод та/чи інтересів держави та/або міждержавних утворень чи незбалансоване звуження змісту та обсягу їхніх обов'язків.

Не є погіршенням або покращенням правового статусу фізичних та/чи юридичних осіб розширення існуючого змісту та обсягу обов'язків фізичних та/чи юридичних осіб або звуження змісту чи обсягу обов'язків держави та/чи міждержавних утворень, яке збалансоване відповідним розширенням змісту та обсягу прав, свобод та/чи інтересів фізичних та/або юридичних осіб» [8, с. 28].

IX. Новітня доктрина першого ступеня абсолютної неприпустимості погіршення правового статусу соціосуб'єктів, що в Конституційному кодексі України варто представити таким чином:

«Суспільний розвиток і, як наслідок, його правове регулювання, може здійснюватися лише у напрямку покращення правового статусу фізичної та/чи юридичної особи, а тому не може

прийматися новий або вноситися зміни в чинний правовий акт, які погіршують зміст та обсяг їх правового статусу» [8, с. 28].

Сутність першого ступеня абсолютної неприпустимості погіршення правового статусу соціосуб'єктів відображена у вітчизняному конституційному та у міжнародному законодавстві лише частково і наступним чином.

Згідно ч. 1 ст. 5 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [16] та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [17], ніщо в цьому Пакті не може тлумачитися як таке, що якась держава, якась група чи якась особа має право займатися будь-якою діяльністю або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або на обмеження їх у більшій мірі, ніж передбачається в цьому Пакті [16; 17].

У відповідності із ч. 3 ст. 22 Конституції України, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [12], а згідно ч. 1 ст. 157 Основного закону, «Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина ...» [12].

В обох вказаних випадках мова йде, по-перше, лише про частину базисних категорій правового статусу соціосуб'єктів, а не про увесь їхній правовий статус, і, по-друге, тільки про закони, а не про будь-які правові акти, у тому числі й підзаконні, які частіше за самі закони змінюють правовий статус соціосуб'єктів і, перш за все, фізичних та/чи юридичних осіб.

І практично не завжди в існуючих умовах поширеного юридичного нігілізму суб'єктів владних повноважень вдається довести, що зміст та обсяг кожної з базисних категорій соціосуб'єктів має встановлюватися тільки законом, як це й передбачено п. 1. ч. 1 ст. 92 Конституції України, згідно якої «виключно законами України визначаються: 1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина» [11], а підзаконний акт у даному випадку вийшов за межі відповідного закону та суперечить йому.

Х. Новітня доктрина другого ступеня відносної неприпустимості погіршення правового статусу соціосуб'єктів, яку у

Конституційному кодексі України треба викласти у такій редакції:

«Нові правові акти та внесені зміни в існуючі правові акти не мають зворотної сили, тобто не поширюються на ті правовідносини, які розпочалися до вступу даного правового акту в силу, окрім тих правових актів, які покращують правовий статус соціосуб'єктів» [8, с. 29].

Призначення другого ступеня відносної неприпустимості погіршення правового статусу соціосуб'єктів полягає у тому, щоб зменшити негативні наслідки, якщо все ж таки не вдається утримати суспільний розвиток у напрямку його покращення і виникає все ж таки необхідність прийняття нового закону чи внесення змін в чинний закон.

У доктринальному аспекті та у міжнародній і у вітчизняній конституційній галузі права даний ступінь відомий як концепція неприпустимості зворотної сили закону, що виглядає наступним чином [8, с. 29].

Згідно ч. 1 ст. 15 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, не може призначатися більш тяжке покарання, ніж те, яке застосовувалося на час вчинення злочину. Якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця [16].

У відповідності ж із ч. 1 ст. 58 Конституції України, закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи [12].

Як бачимо, у вказаних випадках фактично дана концепція стосується лише протидії кримінальним правопорушенням, у той час як більш правильно говорити про неприпустимість зворотної сили будь-якого правового акта, що погіршує зміст та обсяг правового статусу фізичної та/чи юридичної особи.

Адже ж є явно несправедливим, коли певна особа, перспективно плануючи та усвідомлено здійснюючи суспільну діяльність, починає певні правовідносини (суспільні відносини, врегульовані правом) в суворій відповідності з їх існуючим правовим регулюванням, а згодом (особливо блюзнірське, незадовго до досягнення заповітної мети цих правовідносин) хтось волюнтаристськи змінює дане існуюче правове регулювання так, що

правовий статус даної особи погіршується істотно і, навіть таким чином, що завершення розпочатих правовідносин вже стає неможливим чи, принаймні, вельми скрутним або при нових вимогах є вже недоцільним [8, с. 30].

ХІ. Новітня доктрина обставин, які виключають суспільну небезпеку чи суспільну шкідливість діяння., яка також має найти місце в одній із статей Конституційного кодексу України, що може бути зроблено таким чином :

«Передбачені Особливою частиною Антикримінального, Адміністративного, Трудового, Де-факто майново-договірного чи Де-юре майново-договірного кодексу України діяння втрачають свою суспільну небезпеку чи шкідливість і перетворюються у правомірні суспільно корисні діяння за наявності таких обставин:

- 1) сумлінне незнання відповідної норми правового акта;
- 2) конкуренції норм права;
- 3) короткочасної конкуренції правових статусів різних соціосуб'єктів;
- 4) необхідної оборони;
- 5) уявної оборони;
- 6) крайньої необхідності;
- 7) діяння у стані виправданого ризику;
- 8) затримання особи, яка вчинила правопорушення;
- 9) скоєння правопорушення у наслідок психічного чи фізичного впливу;
- 10) вчинення правопорушення у результаті виконання законного наказу або розпорядження;
- 11) скоєння правопорушення у наслідок виконання спеціального завдання з попередження, виявлення, припинення і розкриття організованої групи правопорушників» [8, с. 30-31].

Далі має бути наведене визначення сутності, підстав і меж дії кожної з вказаних обставин у контексті протидії будь-якому правопорушенню.

Найбільш повно такого роду обставини регламентовані гл. 8 КК України (ст. 36 «Необхідна оборона», ст. 37 «Уявна оборона», ст. 38 «Затримання особи, що вчинила злочин», ст. 39 «Крайня необхідність», ст. 40 «Фізичний або психічний примус», ст. 41 «Виконання наказу або розпорядження», ст. 42 «Діяння,

пов'язане з ризиком», ст. 43 «Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації»), які, по-перше, названі достатньо непрофесійне як «Обставини, що виключають злочинність діяння» [13].

Злочинність діяння визначає, відповідно до ст. 11 КК України, єдність наступних фактично п'яти ознак – його протиправність, суспільна небезпечність, винність, належна суб'єктність та представленість у вигляді діяння та бездіяльності [13].

Наявність же обставин із вказаної глави можуть виключити тільки суспільну небезпечність кримінального діяння і цим саме перетворює діяння з протиправного у правомірне і навіть у суспільно корисне. Тому вказану главу КК України О. А. Кириченко запропонував перейменувати, як «Обставини, що виключають суспільну небезпеку діяння» [7, с. 69].

По-друге, викладені у даній главі КК України обставини мають бути єдиними в контексті протидії будь-яким правопорушенням, а не лише кримінальним. І тому доцільний їх виклад в окремій статті Конституції України із назвою та змістом, який має відображати процес протидії будь-якому виду правопорушень, тоді як їх найменування та виклад їхнього змісту у Загальній частині всіх базисноантиделіктних кодексів (тобто таких, які мають створити правовий базис для протидії певному виду правопорушень, про що детально мова йде в лекції про новітню доктрину класифікації юридичних наук та сутності і перспектив розвитку їхніх окремих гіпергруп та груп) мають відображати особливості процесу протидії відповідному виду правопорушень [8, с. 31].

На думку А. К. Виноградова, такого роду обставини мають бути представлені не лише в КК України, а у всіх без винятку базисноантиделіктних кодексах, у силу чого вони вже набувають загально правової сутності і їхній вичерпний перелік вже як обставин, що виключають антисоціальність діяння, тобто його як суспільну небезпеку, так й суспільну шкідливість, має бути представлений в одній із статей перспективного Конституційного кодексу України [8, с. 32].

Всі ці обставини фактично не виключають не лише відновлювальної та супутньої, а й карально-виховної адміністративної

відповідальності, що більш проявляється у структурі антикримінальної відповідальності, коли й зараз неосудній чи обмежено особі, яка скоїла кримінальне правопорушення, призначаються така карально-виховна антикримінальна міра - квазіпокарання, як примусові заходи медичного характеру [8, с. 32].

Поряд з цим навіть й у гл. 8 КК України, де перелік такого роду обставин на сьогодні є, як вже говорилося, найбільш повним [13], відсутні деякі з цих обставин, зокрема, конкуренція норм, коли одні і ті ж правовідносини регулюються нормами різних правових актів чи, навіть, й одного того ж правового акту, але протилежно по-різному. У такій ситуації особа має право на свій розсуд виконати правило поведінки за однією з норм, порушивши цим самим правило поведінки у цих же правовідносинах, викладене в іншій нормі, що у цій частині має виключати антисоціальність її діяння.

У ч. 2 ст. 68 Конституції України вказано, що «Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності» [12], що є принципово невірним і у повній мірі виправляється положеннями ст. 57 Конституції України, згідно ч. 1 якої, «Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки», ч. 2 - «Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом» і ч. 3 - «Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними» [12].

Держава, розробляючи ефективне, раціональне та якісне правове регулювання необхідних сторін суспільного життя, має зробити все, щоб це правове регулювання стало відомим адресату. Для цього достатньо було б у кожній адміністративно-територіальній одиниці держави передбачити доступну єдину електронну базу всіх виданих у державі правових актів та посаду юрисконсульта, який безкоштовно кожному бажаному давав би письмову консультацію з приводу того, як йому діяти у тій чи іншій ситуації, щоб не порушити чинне правове регулювання і ніс юридичну відповідальність за результати неправильної консультації. Тому доцільно, навпаки, передбачити таку обставину, що виключала б

антисоціальність діяння, як незнання певної норми правового акту, якщо соціосуб'єкт все зробив у відповідності із консультацією вказаного юрисконсульта, а шкода його діянням все ж таки була завдана з причини неправильної консультації юрисконсульта [8, с. 32-33].

Не було б зайвим передбачити в якості такої обставини й короточасну конкуренцію правових статусів різних соціосуб'єктів, коли реалізація правового статусу одного соціосуб'єкта, наприклад, проведення демонстрації на центральній вулиці чи площі міста, буде порушувати правовий статус тих соціосуб'єктів, які, зазвичай, використовують цю вулицю чи площу для відпочинку, слідування на роботу чи навчання та знову додому тощо. Але треба прагнути, щоб існуюче правове регулювання не містило такої конкуренції, а якщо цього уникнути не вдається, то допустима лише короточасна така конкуренція, коли тривале таке порушення має означати вчинення вже правопорушення [8, с. 33].

Як вже підкреслювалося, з темою протидії торгівлі людьми та із вчиненням інших незаконних діянь щодо людей тісно пов'язана й проблема визначення сутності та розмежування насильства та прямого і делегованого державного примусу у контексті протидії нормативній та віктимній поведінці особи, що розуміється у дисертаційних та інших наукових дослідженнях надто вузько і зводиться лише до насильства у сім'ї і не містить в собі ключових моментів дійсного наукового дослідження даної проблеми.

Насильство в сім'ї треба розглядати в контексті, по-перше, насильства в колективі (учнів; трудового колективу; товаришів по службі військового та у процесі здійснення іншого воєнізованого обов'язку; при відбутті позбавлення волі, та ін.) і державі (від компетентних державних органів, інших державних органів, від інших фізичних осіб та ін.).

Адже всі зазначені сфери прояви насильства тісно взаємопов'язані і не можуть розглядатися відокремлено [9, с. 7].

По-друге, дуже важливо розмежувати насильство всіх зазначених сфер прояву прямих і делегованих державних примус, в останньому випадку примус, що делегований державою членам сім'ї або юридичної особи [9, с. 7].

В такому аспекті варто було б спочатку визначити поняття **позанормативної поведінки особи** (виходу його поведінкових актів за межі норми, яка встановлюється шляхом спеціальних наукових досліджень з урахуванням загальнолюдських цінностей і принципів справедливості та гуманності) і сутність його наступних **трьох базисних причин**:

1. Психічні, фізичні та психофізичні недоліки (генетично обумовлені, придбані).

2. Недоліки виховання.

3. Неприятливий вплив колективу або іншого поза сімейного оточення [9, с. 7].

Дані базисні причини, зрозуміло, можуть і поєднуватися між собою.

Наявність позанормативної поведінки особи обумовлює необхідність і правомірність застосування до нього як прямого, так і делегованого державного примусу. Адже право застосування державного примусу може бути делеговане членам сім'ї та/чи колективу в контексті виховання дітей та інших сімейних або внутрішньо організаційних взаємовідношень [9, с. 7].

У той же час як **прямий, так і делегований державний примус має володіти такими базовими властивостями, як бути:**

1. **Необхідним**, що визначається встановленням самого факту позанормативної поведінки особи, але обов'язково, яка порушує або може порушити правовий статус інших соціосуб'єктів або завдати шкоди самому собі.

Тобто не кожна позанормативна поведінка особи обумовлює необхідність застосування державного примусу, а лише такого, що порушує або може порушити правовий статус інших соціосуб'єктів або завдати шкоди самому собі.

2. **Достатнім**, тобто бути застосованим в такій мірі, якої досить, щоб позанормативну поведінку особи привести до норми чи в будь-якому випадку зупинити несприятливий її вплив на себе або на правовий статус інших соціосуб'єктів [9, с. 7].

3. **Гуманним**, тобто забезпечувати досягнення зазначених цілей з мінімально можливим заподіянням страждань та інших несприятливих наслідків для особи, яка демонструє позанормативну поведінку.

4. **Поза дії обставин, що виключають антисоціальність діяння** [9, с. 8].

В силу цього, **під насильством (в родині, колективі, державі)** треба розуміти *лише такі несприятливі наслідки для особи, які не тільки не мають на меті привести в норму або в крайньому випадку призупинити позанормативні діяння особи, що порушують або можуть порушити правовий статус іншого соціосуб'єкта (іншої фізичної особи, юридичної особи, держави, міждержавної установи) або заподіює чи може заподіяти шкоду самому собі, але і не є в контексті досягнення такої мети необхідними та/чи достатніми та/або гуманними та/чи не здійснюються за наявності обставин, що виключають антисоціальність діяння щодо здійснення такого роду несприятливих наслідків* [9, с. 8].

Позанормативна поведінка особи тісно пов'язане із її віктимною поведінкою, зміст якої провокує й відповідний вид насильства. Наприклад, основою віктимної поведінки особи, що провокує сексуальне насильство, можуть стати такі прояви поведінки або зовнішнього вигляду потерпілої чи потерпілого:

1. Проституція.

2. Нерозбірливі сексуальні зв'язки.

3. Психічне захворювання: шизофренія, олігофренія та ін., що утворює в своїй основі безпорадний стан потерпілої чи потерпілого.

4. Сексуальне шахрайство та ін. [9, с. 9].

Необхідність розробки нової доктрини суті і розмежування насильства та прямого і делегованого державного примусу в контексті протидії позанормативній та віктимній поведінці особи обумовлена тим, що в останні роки помітно зростає кількість випадків обговорення в засобах масової інформації фактів практично позанормативної та віктимної поведінки окремих учнів, коли некомпетентні так звані експерти МОН України навіть ставлять питання про необхідність розформування вчительського складу відповідної школи, який, нібито, не може вирішити таке завдання. При цьому категорично стверджується про відсутність в даний час правових підстав для виключення такого учня зі школи у зв'язку із наявністю лише факту позанормативності його поведінки [9, с. 3].

Перш ніж робити такого роду заяви в засобах масової інформації, називаючись експертом МОН України, варто було б такого роду горе-експертам ознайомитися зі змістом

хоча б наступних норм Конституції України, а саме:

1) ч. 3 ст. 8, згідно з якою норми Конституції України є нормами прямої дії [12].

А значить для вирішення будь-якого питання не тільки можна, а й необхідно звертатися безпосередньо до норм Основного закону, особливо, якщо відсутня пряма відповідь у поточному законодавстві [9, с. 3].

2) ч. 2 ст. 53, згідно з якої повна загальна середня освіта є обов'язковою [12].

Отже, держава зобов'язана забезпечити отримання кожним українським громадянином шкільної освіти на основі стандартів даного освіти, коли відповідно до положень нової доктрини безкоштовної і доступної п'ятнадцятирівневої **освіти шкільний освітньо-кваліфікаційний рівень** повинен забезпечити отримання кожним учнем наступних **трьох базисних компетентностей**:

а) **некваліфікованої робочої компетентності**, яка складається з базисної та детальної доктринальної, прикладної та аналітичної компетенції і повинна забезпечити найбільш ефективне, раціональне та якісне виконання будь-якої некваліфікованої робочої діяльності з виробництва матеріальних благ і надання послуг;

б) **загальнолюдської освітньої компетентності**, завдяки якій особа повинна володіти такою сукупністю базисних і детальних доктринальних, прикладних та аналітичних компетенцій, які на мінімальному рівні визначають освіченість населення як певної держави, так, в кінці кінців, і світу в цілому;

в) **потенційної освітньої компетентності**, яка має аналогічний перелік компетенцій і покликана дозволити кожному, хто має відповідні здібності і бажання, продовжити освіту за наступними освітньо-кваліфікаційними рівнями [8, с. 193; 9, с. 3].

3) ч. 2 ст. 3, згідно з якої утвердження і забезпечення право і свобод громадян є головним обов'язком держави [12], що краще за все представити у вигляді вже розглянутої новітньої доктрини базисного конституційного обов'язку держави із пізнання природного правового статусу, визнання та забезпечення його реалізації та найбільш повного відновлення у разі порушення [8, с. 26].

Значить, держава покликана забезпечити отримання кожним українським громадянином шкільної освіти з набуттям належних вказаних компетентностей та компетенцій кожним з них, а не одним із учнів, за рахунок порушення даного складової правового статусу інших учнів [9, с. 3-4];

4) ст. 23, згідно з якої, кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших громадян [12], що в даному випадку лише підтверджується вказаний вище обов'язок держави забезпечити отримання кожним учнем належних компетентностей та компетенцій [9, с. 4].

Звичайна школа розрахована на учнів з нормативною поведінкою, а учні з позанормативною поведінкою в залежності від причини позанормативності повинні отримувати такі компетентності та компетенції в спеціальних школах, коли у звичайній школі вони ні самі не можуть отримати таких належних компетентностей та компетенцій, ні іншим учням не дають можливості їх отримати [9, с. 4].

Тому як тільки встановлюється факт позанормативності поведінки певного учня, він повинен бути негайно виключений зі звичайної школи на підставі вимог ч. 2 ст. 3 і ст. 23 Конституції України, незалежно від того, чи є в конкретному випадку можливість направити такого учня проходити шкільний освітньо-кваліфікаційний рівень в спеціалізованій школі. Це вже проблема цього учня і держави, що ні в якому випадку не повинно порушувати освітній правовий статус багатьох інших учнів звичайної школи. Якщо держава не в змозі забезпечити належні спеціальні умови навчання такого учня, то постраждає один учень. А якщо такий учень буде перебувати далі в звичайній школі – то це принаймні призведе до зриву процесу отримання належних шкільних освітніх компетентностей та компетенцій багатьма учнями [9, с. 4-5].

Не кажучи вже про те, що прояв позанормативності поведінки учня чи будь-якої іншої особи практично в більшості випадків означає вчинення кримінального правопорушення. І такі факти залишаються фактично безкарними у силу некомпетентності інших вже горе-юристів, які, маючи диплом про юридичну освіту, так і не змогли отримати власне юридичну освіту і в силу цього вкрай

некомпетентно вважають, що малолітні особи не несуть антикримінальної відповідальності [9, с. 5].

Однак це далеко не так. Згідно нових доктрин ступеневого сутнісного видового поділу правопорушень та юридичної відповідальності, антикримінальна і будь-який інший вид юридичної відповідальності настає під час вчинення будь-якого різновиду кримінального правопорушення (заподіює істотну і більш шкоду правому статусу того чи іншого соціосуб'єкта) чи іншого правопорушення, тобто адміністративного, дисциплінарного, де-факто майново-договірного або де-юре майново-договірного правопорушення (заподіює правому статусу того чи іншого соціосуб'єкта менш, ніж істотну шкоду) [8, с. 89-92]. Наприклад, за вчинення кожного з різновидів кримінального правопорушення, зокрема, злочину (кримінального правопорушення, що має всі ознаки та елементи складу такого правопорушення), паразлочину (кримінального правопорушення, вчиненого особою, яка не досягла віку призначення покарання), квазізлочину (кримінального правопорушення, вчиненого неосудною або обмежено осудною особою), квазіпаразлочину (кримінального правопорушення, склад якого не передбачений певною нормою Особливої частини КК України), паранещасного випадку (кримінального правопорушення, вчиненого фізичною особою при відсутності його вини) і нещасного випадку (кримінального правопорушення, що вчинене діями сил природи, в тому числі хижих тварин, діями яких не опосередковані діями людини) [8, с. 89-91] у будь-якому випадку настає супутня і відновлювальна антикримінальна відповідальність, а за вчинення злочину, паразлочину і квазізлочину й карально-виховна антикримінальна відповідальність у вигляді відповідно покарань, парапонарань (заходи виховного характеру відносно дітей, дошкільнят і малолітніх, і примусові заходи виховного характеру щодо підлітків та інших осіб, які не досягли віку призначення покарань) і квазінапокарань (примусових заходів медичного характеру [8, с. 89-91].

Висновки. Доводячи про форми та види ми дійшли до висновку, що торгівлі людьми або інші незаконні угоди щодо людини – це одна із сучасних форм рабства, яка включає в себе

домашнє рабство, сексуальну експлуатацію, примусові шлюби, боргову кабалу, участь у виготовленні порнографічної продукції, усиновлення та удочеріння в комерційних цілях, втягнення в злочинну діяльність тощо.

Сексуальна експлуатація – це один з видів експлуатації праці людини, зокрема в галузі проституції (здійснення природних статевих актів, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинення будь-яких інших дій сексуального характеру з метою отримання доходів, а не на основі приязні чи особистої симпатії) чи в суміжних з нею сферах.

Використання в порнобізнесі – це фактичне використання людини для створення предметів порнографічного характеру, незалежно від ролі в даному процесі.

Втягнення у злочинну діяльність – це дії, пов'язані з безпосереднім психічним чи фізичним впливом на особу та вчиненні з метою викликати у неї прагнення взяти участь в одному чи кількох злочинах. При цьому можуть використовуватись різноманітні способи впливу.

Залучення в боргову кабалу – фактичне поставлення особи в стан повної рабської залежності від іншої особи. Експлуатація такої особи триває до тих пір, поки вона не відпрацює свій «борг» (у більшості випадків – ціну, яку за неї було сплачено та витрати пов'язані з утриманням).

Усиновлення чи удочеріння в комерційних цілях – це оформлення спеціальним юридичним документом встановлення батьківської опіки над дітьми, позбавленими батьківського піклування, з метою подальшого їх використання для отримання доходів (у жебракуванні, занятті азартними іграми чи для подальшого укладення щодо них угод, пов'язаних з фактичною передачею права власності).

Викладене надає можливість остаточно зазначити, що торгівля людьми або інші незаконні угоди щодо людини – це неприпустиме суспільне явище, якому необхідно рішуче протидіяти. Запобігання таким проявам вимагає вироблення ефективних методів протидії як на державних, так і на міжнародних рівнях. Україна одна з перших в світі комплексно підійшла до вирішення проблеми торгівлі людьми. Урядом затверджено програму протидії цьому явищу, прийнято спеціальне законодавство про

кримінальну відповідальність, створено спеціалізовані підрозділи ОВС по протидії даному виду кримінальних правопорушень.

Протидія торгівлі людьми та вчиненню інших незаконних дій щодо людини може бути найбільш ефективною, раціональною та якісною лише за умови вирішення даної проблеми на підставі у цьому аспекті особливу увагу набуває запропонований варіант вирішення проблеми протидії позанормативній поведінці певних учнів шляхом їх виключення зі звичайної загальноосвітньої школи та отримання такими особами обов'язкової за вимогами Основного закону робочої некваліфікованої, загальноосвітньої і потенційної шкільної освітньої компетентності в залежності від причини позанормативності їх поведінки в спеціалізованих шкільних навчальних закладах з паралельним лікуванням та/чи застосуванням посиленого державного примусу, що створить належні умови й для отримання обов'язкових

конституційних шкільних освітніх компетентностей усіма іншими учнями колишньої загальноосвітньої школи. Не менш важливе значення мають й положення новітньої доктрини правового статусу соціосуб'єктів та відображення її положень у ниці статей як перспективного Конституційного кодексу України, так в іншому вітчизняному і міжнародному законодавстві, а також у наукових дослідженнях, пов'язаних із пізнанням природного правового статусу фізичних осіб та інших видів соціосуб'єктів, визнання та забезпечення його реалізації та оперативного попередження його порушень та найбільш повного його відновлення у разі порушення.

Список використаних джерел:

1. Аніщук Н. До проблеми работоргівлі жінками / Н. Аніщук // Право України. – 2002. – № 9. – С. 25-28.
2. Бровко Н. І. Торгівля людьми як посягання на особисту свободу / Н. І. Бровко // Науковий вісник КНУВС. – 2009. – № 5. – С. 66-68.
3. Гаазька Міністерська Декларація по попередженню і боротьбі з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=30167431&cat_id=3698544.
4. Гайдук С. Работоргівля в третьому тисячолітті / С. Гайдук // Берегиня. – 2008. – № 4. – С. 52-55.
5. Григорів М. Сучасне рабство: торгівля дітьми / М. Григорів // Науковий світ. – 2005. – № 9. – С. 28-30.
6. Довідник з питань попередження работоргівлі жінками в Україні. – Одеса : НЮА імені Ярослава Мудрого, 2005. – 124 с.
7. Кириченко А. А. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Аланкира : коллективная монография / А. А. Кириченко, Ю. А. Ланцедова, А. С. Тунтула и др.; под науч. ред. А. А. Кириченко. – Второе издание. – Николаев : Ник. нац. ун-т им. В. А. Сухомлинского, 2015. – 1008 с.
8. Кириченко О. А. Курс лекцій зі спецкурсу «Новітній правовий статус студентської молоді» : навч. посібник для предметної спеціальності 014.03 «Середня освіта. Історія» освітньої програми «Історія, правознавство» ОКР «Бакалавр». Друге видання / О. А. Кириченко, А. К. Виноградов, Є. В. Кириленко, С. А. Кириченко, О. С. Тунтула. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. – 264 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://philology.mdu.edu.ua/?page_id=344 <40>.
9. Кириченко А. А. Новая доктрина сущности и разграничения насилия и государственного принуждения в контексте противодействия вненормативному и виктимному поведению учеников / А. А. Кириченко // Кириченко О. А. Сутність та розмежування насильства і державного примусу у контексті протидії позанормативній та виктимній поведінці учнів: матеріали Круглого столу з учнями МЗОШ № 26 з нагоди річниці Міжнародних пактів з правового статусу людини, 22.12.2017 р. Зб. наук. ст.; за наук. ред. О. А. Кириченка. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. – С. 3-10.

10. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці N 182 від 17.06.1999 г. Ратифікована Законом України № 2022-III (2022-14) від 05.10.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/993_166.
11. Конституция Российской Федерации. Принята всенародным голосованием 12.12.1993 г., с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 р., № 6-ФКЗ, от 30.12.2008 р., № 7-ФКЗ, от 05.02.2014 р., № 2-ФКЗ, от 21.07.2014 р., № 11-ФКЗ // Кодексы и законы РФ. Правовая навигационная система 143 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakonrf.info/konstitucia/>.
12. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
13. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р., № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
15. Левченко К. Б. Торгівля людьми: міф чи реальність / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 9. – С. 62-65.
16. Международный пакт о гражданских и политических правах. Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 16.12.1966 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
17. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах. Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 16.12.1966 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml.
18. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 р. Ратифікований Законом України № 1433-IV (1433-15) від 04.02.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_791.
19. Тимошенко Д. Протидія торгівлі людьми в Україні: Характеристика злочину / Д. Тимошенко. – К. : Атіка, 2006. – 96 с.
20. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 07.09.2000 р. Ратифіковано Законом України від 03.04.2003 р. № 716-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_b09.
21. Хонжу Кох Глобальна проблема торгівлі людьми: розірвати хибне коло «торгівлі жінками й дітьми в міжнародній секс-індустрії» / Кох Хонжу // Збірник матеріалів з питань боротьби з торгівлею жінками та дітьми. Книга 1. – К. : Атіка, 2000. – 240 с.
22. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/lawsshow/435-15>.

References:

1. N. Anishchuk, Do problemy rabotorhivli zhinkamy / N. Anishchuk // Pravo Ukrainy. – 2002. – No. 9. – Pp. 25-28.
2. N. I. Brovko, Torhivlia liudmy yak posiahannia na osobystu svobodu / N. I. Brovko // Naukovyi visnyk KNUVS. – 2009. – No. 5. – Pp. 66-68.
3. Naazka Ministerska Deklaratsiia po poperedzhenniu i borotbi z torhivleiu zhinkamy z metoiu seksualnoi ekspluatatsii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=30167431&cat_id=3698544.
4. S. Haiduk, Rabotorhivlia v tretomu tysiacholitti / S. Haiduk // Berehynia. – 2008. – No. 4. – Pp. 52-55.
5. M. Hryhoriv, Suchasne rabstvo: torhivlia ditmy / M. Hryhoriv // Naukovyi svit. – 2005. – No. 9. – Pp. 28-30.

6. Dovidnyk z pytan poperedzhennia rabotorhivli zhinkamy v Ukraini. – Odesa : NIuA imeni Yaroslava Mudroho, 2005. – 124 p.

7. A. A. Kyrychenko, Giperdoklad o bolee dvukhstakh pyatidesyati luchshikh doktrinah i kontseptsiyakh yurisprudentsii nauchnoy shkoli professora Alankira : kollektivnaya monografiya / A. A. Kyrychenko, Yu. A. Lantsedova, A. S. Tuntula i dr.; pod nauch. red. A. A. Kyrychenko. – Vtoroe izdanie. – Nikolaev : Nik. nats. un-t im. V. A. Sukhomlinskogo, 2015. – 1008 p.

8. O. A. Kyrychenko, Kurs lektsii zi spetskursu “Novitnii pravovyi status studentskoi molodi” : navch. posibnyk dlia predmetnoi spetsialnosti 014.03 “Serednia osvita. Istoriia” osvitnoi prohramy “Istoriia, pravoznavstvo” OKR “Bakalavr”. Druhe vydannia / O. A. Kyrychenko, A. K. Vynohradov, Ye. V. Kyrylenko, S. A. Kyrychenko, O. S. Tuntula. – Mykolaiv : MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho, 2017. – 264 p. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://philology.mdu.edu.ua/?page_id=344 <40>.

9. A. A. Kyrychenko, Novaya doktrina sushnosti i razgranicheniya nasiliya i gosudarstvennogo prinuzhdeniya v kontekste protivodeystviya vnenormativnomu i viktimnomu povedeniyu uchenikov / A. A. Kyrychenko // Kyrychenko O. A. Sutnist ta rozmezhuвання nasylstva i derzhavnogo prymusu u konteksti protydii pozanormatyvnoi ta viktyvnii povedyntsi uchniv: materialy Kruhloho stolu z uchniamy MZOSh No. 26 z nahody richnytsi Mizhnarodnykh paktiv z pravovoho statusu liudyny, 22.12.2017 r. Zb. nauk. st.; za nauk. red. O. A. Kyrychenka. – Mykolaiv : MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho, 2017. – Pp. 3-10.

10. Konventsiiia pro zaboronu ta nehaini zakhody shchodo likvidatsii naihirshykh form dytiachoi pratsi No. 182 vid 17.06.1999 h. Ratyfikovana Zakonom Ukrainy No. 2022-III (2022-14) vid 05.10.2000 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/993_166.

11. Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii. Prinyata vsenarodnim golosovaniem 12.12.1993 g., s uchetom popravok, vnesennikh Zakonomi RF o popravkakh k Konstitutsii RF ot 30.12.2008 r., No. 6-FKZ, ot 30.12.2008 r., No. 7-FKZ, ot 05.02.2014 r., No. 2-FKZ, ot 21.07.2014 r., No. 11-FKZ // Kodeksi i zakoni RF. Pravovaya navigatsionnaya sistema 143 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.zakonrf.info/konstitucia/>.

12. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. No. 254k/96-VR [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.

13. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. No. 2341-III [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

14. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r., No. 4651-VI [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

15. K. B. Levchenko Torhivlia liudmy: mif chy realnist / K. B. Levchenko, L. H. Kovalchuk // Bezpeka zhyttiediialnosti. – 2007. – No. 9. – Pp. 62-65.

16. Mezhdunarodniy pakt o grazhdanskikh i politicheskikh pravakh. Prinyat rezolyutsiei 2200 A (XXI) Generalnoy Assamblei OON ot 16.12.1966 g. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.

17. Mezhdunarodniy pakt ob ekonomicheskikh, sotsialnykh i kulturnykh pravakh. Prinyat rezolyutsiei 2200 A (XXI) Generalnoy Assamblei OON ot 16.12.1966 g. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml.

18. Protokol pro poperedzhennia i prypynennia torhivli liudmy, osoblyvo zhinkamy i ditmy, i pokarannia za nei, shcho dopovniuie Konventsiiu Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti. Pryiniaty rezoliutsiieiu 55/25 Heneralnoi Asamblei vid 15.11.2000 r. Ratyfikovanyi Zakonom Ukrainy No. 1433-IV (1433-15) vid 04.02.2004 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_791.

19. D. Tymoshenko, Protydiia torhivli liudmy v Ukraini: Kharakterystyka zlochynu / D. Tymoshenko. – K. : Atika, 2006. – 96 p.

20. Fakultatyvnyi protokol do Konventsii pro prava dytyny shchodo torhivli ditmy, dytiachoi prostytutsii i dytiachoi pornohrafii vid 07.09.2000 r. Ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 03.04.2003 r. No. 716-IV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_b09.

21. Khonzhu Kokh Hlobalna problema torhivli liudmy: rozirvaty khybne kolo “torhivli zhinkamy i ditmy v mizhnarodnii seks-industrii” / Kokh Khonzhu // Zbirnyk materialiv z pytan borotby z torhivlieiu zhinkamy ta ditmy. Knyha 1. – K. : Atika, 2000. – 240 p.

22. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. No. 435-IV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/lawsshow/435-15>.